

Den turkiska variabeln i Västasiens spelvändningar

av Michael Sahlin

Résumé

In this study, originally prepared for The Swedish Defence University in late 2014, a distinction is made between Turkey as an *arena* – where key flows transit and where the political battles are fought on the basis of rather unique historically and geographically determined socio-political fault lines – and Turkey as an *actor* whose foreign and security policy fell victim in recent years to choices made in response to unforeseen developments in the region. The overall thesis offered is that even though “Turkey’s strategic importance” has always been recognized, in different contexts of great power politics, this “importance” has now taken on new and in several ways more problematic dimensions in the era of increased Russian-NATO tension simultaneously with the Middle East in flames. With the Academy’s encouragement in having the study published, an opportunity for adding and updating a Postscript up until August 2016 was given, saying basically that with the botched coup attempt and ensuing purges, “The Turkish variable” seems even more misty than in late 2014.

ÄMNET HANDLAR OM ett synnerligen rörligt mål, i en omgivande strategisk miljö mer än kanske någonsin präglad av snabba förändringar, många aktörer, stor ovisshet på alla håll om både önskade och bedömt uppnåeliga ”end games” – och plötsliga lappkast, spelvändningar, ”game changers”, redan inträffade, förmodade, sannolika. Facit saknas.

Det handlar också, lite drygt hundra år efter det första världskrigets utbrott och nästan hundra år efter Sykes-Picot och de nya, omstridda gränsdragningarna, om en regional strukturs (eller säkerhetsordnings) synbara sammanbrott och de vidöppna frågorna om vad som kan återställas och vad som till sist måste nyskapas. M a o vilken art och grad av ”pax” som kan komma att uppstå, när dammet lagt sig, efter Pax Osmana, Pax Franco-Brittanica (och Pax USA-Sovjet under det kalla kriget) och – om trenden mot amerikanskt tillbakadragande

från regionen består – Pax Americana. Kan ”The new Turkey” tänkas övervinna dagsaktuella svårigheter och påfrestningar och på nytt ikläda sig en regionalt systembärande/ledande roll?

Finns viljan, finns resurserna, finns acceptansen, legitimiteten? Frågan uppstår i den mån varje tänkbar och hållbar fredsbevarande statsstruktur förutsätter någons vilja och förmåga att ta på sig ledartröjan. Men även ”neo-osmanskt” sinnade bedömare, såsom förre utrikesministern och nuvarande premiärministern, professor Davutoglu, inser naturligtvis att dagens Turkiet omöjligt ensamt kan träda i ett eventuellt tillbakadragande USA:s ställe som bärande balk i den västasiatiska regionen som helhet (oavsett närmare definition); även i en framtida fredsordning kommer det att handla om begreppen samarbete-uppdelning-konkurrens-konflikt mellan regionens stormakter, Turkiet, Iran,

Egypten, Saudiarabien, Israel, kanske ytterligare någon.

Att i detta storskaliga sammanhang som rubrik sätta uttrycket ”den turkiska variabeln” innebär att analytiskt problematisera det ”nya” Turkiets särskilda intressen, strategier (offensiva och defensiva) och mål (m a o roll) i de syriska och irakiska ödesdramerna, liksom att fokusera på skillnaden mellan dessa intressen och mål och hur viktiga partners, USA/Väst/EU, Ryssland, arabvärlden, m fl, uppfattar och vill påverka dem. Begreppet variabel har ju i statsvetenskapen två sidor, oberoende och beroende variabel.

En utgångspunkt är också samspelet mellan Turkiets inrikespolitiska och samhällliga dramaturgi med sikte på i olika avseenden avgörande parlamentsval i juni 2015, och dess utrikespolitiska handlingsmöjligheter. Den kurdiska frågan finns, i det perspektivet, i all sin sprängkraft mitt emellan dessa båda politikområden, det interna och det externa.

Särskilt den syriska men också den irakiska krisen – och nu ISIS-utmaningen – har kommit att ge ny skärpa och förstärkt aktualitet åt (men samtidigt problematisera) Turkiets basala intresse- och identitetsrelationer västerut, mot USA, Nato, EU, men också i förhållande till Ryssland: Nato-medlemmen (och EU-kandidatlandet) Turkiet, Natos enda muslimska medlemsland med Natos näst största armé, är och förblir ett i regionen hårt trängt USA:s jämte Israel viktigaste allierade, ett land som i kraft av historia och geografi, och demografi, dock i hög grad har sina egna intressen, sin egen agenda. Den turkiska variabeln är både beroende och oberoende och så till vida en ofrånkomlig faktor i den västasiatiska fortsatta krishantering.

Den turkiska variabeln påverkas av den nuvarande, skäligen omstridda, AKP-regimens ambitioner i ett 10-årsperspektiv – där och det man vill att det ”nya” Turkiet i olika

avseenden ska vara per 2023, 100 årsdagen av republikens skapelse: mål och medel.

Den turkiska variabeln påverkas också av att Turkiet ligger där det ligger. En viktig aspekt på detta geografiska konstaterande är Turkiet som brygga och transitland, i olika koordinater men främst den mellan öst och väst. Självtt fattigt på energikällor och därmed energiimportberoende framträder Turkiet allt tydligare som transitområde och nav för viktiga delar av världens energiflöden, från Mellanösterns och Kaukasusområdets källor till avnämarna främst i Europa. Transitkaraktären gäller också på andra områden, inte minst de globala migrationsströmmarna, påspädande redan förekommande demografiska spänningar i ett redan komplext demografiskt sammansatt (post-osmanskt) Turkiet. Det osmanska arvet yttrar sig i dels allehanda turkiska intressekopplingar till allehanda områden utanför dagens Turkiets gränser, dels förekomsten inom (det sunni-muslimskt och etniskt turkiskt dominerade) Turkiet av ett betydande antal etniska och religiösa minoriteter.

Krisen i Syrien, krisen i Irak, det tillkommande ISIS-hotet och det amerikanske svaret på detta, med inbyggda svårartade strategiska dilemman, har ovanpå mer klassiska Mellersta östern-problem skapat en situation där det för alla inblandade parter i detta typiska ”proxy war”, inte minst för Turkiets del, numera handlar om fortgående prövning och omprövning av alliansformationer utifrån bedömningar av den skenande händelseutvecklingen där ”game changers” när som helst kan kullkasta aktörernas kalkyler.

Avsaknaden av genomreflekterat facit eller realiserbarhetstestade föreställningar om önskvärt respektive genomförbart ”end game” frapperar, det gäller egentligen alla aktörer.

Turkiet ”i spagat” mellan västvärlden och det islamiska Mellanöstern

Intresse och gemenskap

När politiker och vetenskapsfolk under de republikanska åren sedan 1923 sökt identitetsdefiniera landfadern Atatürks statskapelse har skilda koncept förekommit som på olika sätt accentuerar olika nationella roller, med olika och varierande specifik vikt i vågskålen tillgångar-belastningar.

I grunden finns konstaterandet att

- a) Mustapha Kemal Atatürk, utifrån summan av sina erfarenheter av det osmanska väldets sammanbrott, störtandet av sultanatet och förlusten i det första världskriget, bestämde sig för att omvandla Turkiet till en modern, etniskt homogen nationalstat enligt sekulär, västlig förebild, och att ändamålet därvidlag helgade (de ofta odemokratiska) medlen,
- b) denna strävan att upprätta och upprätthålla en modern sekulär (och etniskt homogen) stat av västerländsk typ, en stat tillhörande den västerländska kulturkretsen, senare under 1900-talet kom att alltmer krocka med framväxande islamism respektive kurdisk separatism, innebärande att den statsbärande ”kemalismen” framstod som alltmer svärförenlig med västliga rättsstats- och demokratiska principer (att fö jämföra med dagens motsvarande svärförenligheter under nu gällande postkemalistiska förhållanden),
- c) arvet från uppgörelserna i närområdet under och närmast efter det första världskriget bl a kom att yttra sig i ytterst komplicerade relationer till grannlandet Grekland, särskilt om Cyperns vägvalsfrågor, detta sedermera en stor och varaktig belastning på de grekisk-turkiska relationerna och alltså ett minus på Turkiets västliga identitetskonto,
- d) Turkiet under det kalla krigets öst-västpolariserade förhållanden icke desto mindre kom att framstå, särskilt i USA, som en omistlig Natoallierad med en militär gard och ett geografiskt läge som var ovärderliga tillgångar och komponenter i den tidens anti-sovjetiska containment- och avskräckningspolitik (jfr t ex Kuba-krisen 1962) – och att Turkiet även i skedet efter det kalla kriget och särskilt under dagens akuta förhållanden i regionen fortsatt är en viktig allierad, med bl a ett intimt och omfattande militärt samarbete med USA. Detta samtidigt som den politiska kulturen i Turkiet – på olika ideologiska grunder, höger- respektive vänsterextrema, islamistiska, även kemalistiska – i faktiskt tilltagande grad innehållit politiskt viktiga ingredienser av såväl anti-amerikanism som anti-israelism och allmän antivästlighet. Detta trots över tiden tilltagande grad av ekonomiskt beroende av tunga västländer,
- e) det samtidigt kom att bli officiell turkisk politik att ansöka om fullt medlemskap i EU, en hittills lång och oviss resa med många hinder, på ömse sidor, där särskilt Cypern-frågan dominerat som till synes olöslig stötesten, även sedan Turkiet år 1999 erhållit status som officiell medlemskandidat och även sedan den nya AKP-regimen in på 2000-talet börjat utnyttja sin vunna maktställning till att artikulera vilja och förmåga till EU-anpassade reformer.
- f) Turkiets akademiska och religiösa ideologer under hela denna västliga identitetsresa fört till torgs andra, mer österut blickande, identitetsmarkörer, mer betonande det osmanska arvet, pan-etniska gemensamheter (den s k ”pan-turanismen” i centralasiatisk

turktalande kulturgemenskap), geografins och den islamska kulturgemenskapens framhävande av det östliga närområdet, alternativt helt enkelt betonet av den regionala stormakten Turkiets respektkrävande exklusivitet och storhet, utan behov av annan "tillhörighet". Självfallet har inte de faktiska politiska och demografiska utvecklingar som skett, i accelerando, under senare årtionden kunnat undgå att göra avtryck på "den turkiska spagaten". Ett sätt att uttrycka dessa förändringar är att tala om en tendens till att Turkiets västliga identitet mer handlar om "Gesellschaft", d v s villkorad intressegemenskap, medan det i AKP-styrda Turkiets sökande efter politisk-kulturell-religiös identitet "Gemeinschaft" styr närområdespolitiken österut, Ryssland möjligen i viss mån inkluderat (se nedan). Detta om det kan godtas att Ferdinand Tönnies' klassiska begreppspar används. Tendensen återspeglar den nuvarande AKP-regimens betoning av sunni-islamisk intern och extern gemenskap som identitetsmarkör och säkerhetspolitisk drivkraft, till och från kryddat med premiärminister Davutoglus akademiskt grundade "neo-osmanska" visioner.

Om man ska summera dessa konstateranden, i termer av "vad är Turkiet?", "vad vill Turkiet?" och "vart går Turkiet?", kan ett antal iakttagelser göras.

En sak är att "spagaten håller på att vidgas", till följd av inre och yttre utvecklingar, och att den ökande spänningen mellan de olika turkiska identiteterna i varje fall riskerar att leda till att också den turkiska befolkningen glider isär, med ökande upplevda och faktiska skillnader mellan ett västerländskt sinnat och inriktat Västturkiet och ett fattigt, asiatiskt och etniskt komplicerat Östturkiet – med ett folkrikt, uppåtsträvande centra-

lanatoliskt område som förbindande länk (den interna brygga som externt motsvaras av hela Turkiet som brygga mellan öst och väst). Partipolitiskt återspeglas detta dels av AKP-regimens medvetna polariseringsstrategi, dels av de traditionella oppositionspartiernas svaghet genom att sakna AKP:s landsomfattande representation och tydliga förankring/bas i de "anatoliska väljarmassorna".

En annan sak gäller de konsekvenser detta kan få vad gäller EU som identitetsfaktor och reformmotor. Och här finns som bekant en avgörande viktig koppling till Cypern-frågan, liksom till hur länge en olöst Cypern-fråga (och en oförlöst Turkiet-EU-fråga) ska tillåtas fortsätta blockera den inte minst av Ukraina-krisen aktualiserade frågan om operativ säkerhetspolitisk samverkan mellan EU och Nato. Hösten 2014 har utvecklingen i Cypern-frågan till följd av tillagda komplikationer runt gasexploateringen i angränsande havsområden snarast sett varit negativ, med avbrutna förhandlingar och tendenser till nya alliansbildningar. Detta, i förening med ett antal andra minusposter i det bräckliga EU-Turkiet-förhållandet, riskerar att ytterligare tippa den turkiska identitetsbalansgången, med konsekvenser för isärglidningen inom landet. Både onda och goda cirklar/spiraler får lätt sin egen dynamik.

Liksom vad gäller Turkiet-EU så finns beträffande relationen Turkiet-USA/Nato alltid spørsmålet om vilken part som i olika lägen behöver (upplevs eller påstås behöva) den andra parten mest. En aspekt på detta i sin tur rör symmetri eller asymmetri i det ömsesidiga beroendeförhållandet: att den ena parten är beroende av den andra i främst *ett* avseende, medan den andra partens beroende främst handlar om ett annat avseende. De tydliga exemplen här är förstås dels skillnaden mellan Turkiets behov av EU och EU:s behov av Turkiet (ett längre kapitel för sig), dels asymmetrin i ett turkiskt behov

av Natos säkerhetsgaranti och amerikanskt militärpolitiskt och försvarsindustriellt stöd vis-a-vis ett amerikanskt behov av Turkiet som allierad i den stormiga regionen, med för amerikanska säkerhetspolitiska behov vitala viktiga resurser (Incirlik-basen, den geografiska närheten till Syrien/Irak, ”boots on the ground”). Och som viktig allierad i den på nytt tillväxande konflikten Ryssland-Nato om Ukraina, m m (Svarta havspolitik, Montreux-konventionen, Bosporen/Dardanellerna-passagen m m).

Faktorn Ryssland

Man bör i dessa sammanhang (”vart går Turkiet?”) inte heller bortse från faktorn Ryssland, en tilläggsdimension till metaforen om Turkiet i isärglidande spagat mellan väst och öst/Mellanöstern. Om man i korthet skulle karakterisera nuläget och aktuella trender i relationen mellan Putins Ryssland och Erdogans Turkiet så skulle det handla om en paradoxal bild av såväl intressegemenskap som motsatta intressen, med ovisst balansräkning. Här står pragmatisk, främst ekonomisk och energisäkerhetsmässig ”realpolitik” (med aktuella inslag också av ”Gemeinschaft”) mot de allianspolitiska utmaningarna, kopplade både till Syrien/Irak/ISIS-krishantering och till konflikten mellan Ryssland och västvärlden om Ukraina m m.

Ett signifikativt utslag av denna blandning är att den turkiska regeringen inte anslutit sig till USA:s och västlänternas sanktionspolitik mot Ryssland, detta oaktat Nato-solidaritetsens förväntningar och EU-kandidaturens incitament och trots den rysk-turkiska oenigheten om Krim och Krim-tatarernas öde, om missilförsvarsfrågorna, Cypern-frågans hantering, den trans-kaukasiska krishantering m m, och nu särskilt Syrien-frågan där man intagit

diametralt motsatta ståndpunkter i en av huvudfrågorna, synen på Assad-regimen. Att Turkiet på detta sätt markerar särställning och avstånd till västsidan är (realpolitiskt) grundat i det energifattiga Turkiets tydliga energisäkerhetsberoende av rysk gasleverans via Svarta havet och även ekonomiskt viktiga beroende av exporten till den ryska marknaden, och av den ryska massturismen. Ryssland är också viktig leverantör till den turkiska marknaden av viss högteknologi, främst till den planerade kärnkraftsupbyggnaden. Turkiet har på så sätt ett utpräglat egenintresse av en fungerande rysk ekonomi, och således motsvarande ointresse av en sanktionspolitik som syftar till att försvaga den ryska ekonomin.

Tillkommer för turkisk säkerhet känsliga frågor om hur undvika en oönskad eskalering av de militärpolitiska spänningarna i Svarta havet där Turkiet riskerar att komma i kläm mellan de Nato-allierades krav på relevant militär handlingsfrihet till återförsäkran av Natos strandstater vid Svarta havet, nära krisernas Krim och östra Ukraina, och Rysslands insisterande återopande av Montreux-konventionens militära restriktioner gällande alla icke-strandstater – liksom Rysslands ökande behov av att kunna utnyttja Bosporen-Dardanellerna för Svarta havsflottans operationer i det spänningsförhöjda östra Medelhavet.

Och det ryska intresset för Turkiet och goda, pragmatiska relationer: i viss grad motsvarande ekonomiskt grundade motiv, önskan att uppmuntra Turkiets ledning till en mer självständig hållning i förhållandet till USA och Nato-kollektivet, behovet av att med minimal kontraproduktivitetsrisk kunna tillhålla Turkiet att följa Montreux-konventionens (1936) anda och bokstav (stipulerande att inga militära icke-strandstatfarkoster får vistas inne i Svarta havet

mer än 21 dygn och att inga hangarfartyg får inpassera).

Och så en sak till, en ”Gemeinschaft”-faktor: det har i kritikerkretsar blivit allt vanligare att varna för en ”Putinisering” av Turkiet – även om ingen ännu varnat för en Erdoganisering av Ryssland (!). Med det åsyftas tendensen till framväxt av en (anti-demokratisk och anti-liberal) statsfilosofisk värdegemenskap mellan Putins Ryssland och Erdogans Turkiet och mellan personerna i fråga, i Putins fall grundat på rysk nationalism kryddat med kristen ortodoxi, i Erdogans fall grundat på turkisk nationalism och sunni-islamism av turkiskt snitt, kryddat med ett kryddmått av neo-ottomanism, bådadera i visst harnesk mot västlig sekularism/liberalism/marknadsekonomi och som grund för oförblommerad ”authoritarianism”. God personkemi sägs, inför Putins besök i Turkiet (då han kan förmodas söka fresta sin värd med att i stället för att buga för EU söka medlemskap i det rysk-kinesiskt ledda organet Shanghai Cooperation Organization) föreligga mellan presidenterna Putin och Erdogan.

Så ser balansakten, ”spagaten”, ut, och trenderna: Turkiet – ett stort land (ca 78 milj) geografiskt med ena foten i Europa och den andra i Asien – är traditionellt västförankrat, men islamskt, turkiskt och inte arabiskt, övervägande sunnitiskt, men inte wahabistiskt eller salafistiskt. Dagens Turkiet fortsätter att vara Natomedlem och EU-medlemkandidat, men har under senare år, med det överväldigande islamska landet numera styrt av en regim med islamistisk framtoning, kommit att ställas inför nya frågor om vad länkarna till USA, Nato och EU betyder, ställt i relation till utvecklingen i det västasiatiska närområdet, liksom i Svarta havsområdet, till Turkiets diversifierade ekonomiska och energipolitiska beroendeförhållanden och till regimens ambitioner och mål, och självsmål

(se nedan). Intresse och identitet korsas och blandas på ett nytt sätt.

Sunni-alevi, turk-kurd

Utöver dessa determinanter tillkommer så för Turkiets del den religiösa uppdelningen mellan sunni-majoritet och alevi-minoritet och, av speciell politisk betydelse, den etniska uppdelningen mellan turkar och kurder (och det blodiga 30-åriga kriget mellan den turkiska staten och PKK), inklusive den gränsöverskridande omständigheten att det finns kurdiska minoriteter även i norra Syrien, norra Irak och nordvästra Iran (så fördelade, och så förfördelade, till följd av segrarmakternas kartritningsövningar i anslutning till det första världskriget). Och som ska omnämnas närmare nedan, inom det islamska sunniläget har det i de övre samhällslagren på senare år uppstått en farlig sprickbildning, den mellan AKP och Gulen-rörelsen.

Med andra ord: det är inte alldeles lätt, inte heller för Ankaras allierade eller motståndare, kanske inte heller för landets regim och folk, att svara på frågorna inledningsvis: ”Vad är Turkiet?”, ”Vad vill Turkiet?” respektive ”Vart går Turkiet?”. Förändringar är på gång. Parametrar, aktörer och alternativa riktningar är mångahanda. Och utvecklingen i det kaotiska Mellanöstern, nu på nytt i världspolitikens fokus, styr i hög grad.

Turkiet som arena

Hösten 2014 präglas turkisk inrikespolitik alltså av det förestående parlamentsvalet i juni 2015, det tredje i en serie val 2014–2015, först lokalvalet i mars 2014, följt av Turkiets första presidentval i augusti detta år. Utgången av detta val 2015 kommer att bli ett avgörande vägval, med räckvidd kanske ett årtionde framåt.

Bakgrunden kan tecknas i relativt snabba penndrag. Det kemalistiska Turkiet, det som

kunde upprätthållas och försvaras endast med hjälp av återkommande kemalistiska militärinterventioner (1960, 1971, 1980, 1997 samt vissa tendenser under 2000-talets första år av inlett AKP-styre), legitimerade sitt demokratiska och rättsstatliga underskott med behovet av att med erforderliga medel försvara Atatürk-arvet (det sekulära samhällssystemet, den formella demokratin, västinriktningen, Lausanne-fredens gränser) mot dess olika fiender, armenisk och kurdisk separatistisk terrorism, höger- och vänsterextremism, islamism. 1990-talet pressades kemalismen tillbaka, både av kurdiska PKK och islamistiska Refah-partiet. Kampen mot PKK urartade i ett smutsigt krig med rätt förödande MR-konsekvenser, medan försöken att bromsa Refah-partiets framväxt och hotande maktövertagande med demokratiskt-parlamentariska medel till sist uppgavs (den så kallade "post-moderna kuppen 1997"). En konsekvens av spelet i detta destruktiva skede blev en allvarlig ekonomisk kris mot 90-talets slut. En annan att de traditionella partierna i turkisk parlamentarism, villkorad av den författning som militärregeringen genomdrev efter kuppen 1980, blev grundligt diskrediterade i den luttrade och frustrerade befolkningens ögon – så att in på 2000-talet endast två etablerade partier, det kemalistiska center-vänsterpartiet CHP och det turknationalistiska MHP, fanns kvar på banan. In på scenen och in i huvudrollen skred i stället Recep Tayyip Erdogans och Fethullah Guls skapelse, ett reformerat, mindre utpräglat islamistiskt Refah-parti, nu med partibeteckningen AKP.

Med stöd både av de fattiga men fromma anatoliska massorna och av de liberaler och vänstermänniskor som tagit avstånd från 90-talets destruktiva politiska aktörer kunde AKP vinna en stor seger i parlamentsvalet 2001, och partiet har under tiden därefter steg för steg stärkt sin maktställning genom allt

tydligare segrar i efterföljande val på olika nivåer och folkomröstningar, och därvid kunnat inleda en omfattande omvandling av Turkiet.

Två AKP-perioder

AKP:s regeringsställning och politik kan indelas i två perioder, den ena fram till parlamentsvalet 2011 (då man nådde nästan 50 % vilket medger nästan oinskränkt makt, dock inte tillräckligt för författningsändringar som kräver kvalificerad majoritet i parlamentet), den andra därefter. Periodindelningen grundar sig på en perception, inte minst i västvärlden, av en nettomässigt och objektivt sett framgångsrik politik under de första 10 åren, låt vara i hård maktkamp med kvarvarande militära och civila kemalistiska krafter. Den tillskapade stabiliteten (jämfört med det turbulenta 90-talet med bräckliga och notoriskt handlingsoförmögna koalitionsregeringar) och den frigjorda handlingskraften låg till grund för en närmast häpnadsväckande ekonomisk utveckling, en utveckling som i sin tur gradvis ökade det dominerande partiets och regeringens popularitet. I maktkampen mot kemalismen kunde AKP vidare inkasera västvärldens stöd, EU-närmandet fick styrfart, reformer syftande till att knäcka kemalismen, utveckla ekonomin och konsolidera maktställningen kunde framgångsrikt utåt presenteras som naturliga steg i Turkiets (beklagligt försenade) modernisering och demokratisering.

Men, som vi sett i alla dessa andra länder, så även i Turkiet, det är en sak att vurma för demokratisering och moderna rättsstatsprinciper som metod att komma till makten, en annan att konsekvent och trovärdigt stå (kvar) på den liberala demokratins och rättsstatens sida när man väl uppnått målet att komma till makten. Och, som det heter, "makt korrumpierar, och absolut makt korrumpierar

absolut”. Under den påföljande perioden, efter valframgången 2011, har bilden av Turkiet och dess styrande parti (AKP) och ledare (Erdogan) tyngts och svärtats av allvarliga konflikter, i första hand mellan ”regim” och ”folk/urbana ungdomsgrupper” (Gezi Park-demonstrationerna sommaren 2013) och, som nämnts, mellan AKP-ledningen och den Fethullah Gulen-rörelse som under lång tid ”infiltrerat” statliga byråkratier, som inledningsvis hjälpte AKP att bekämpa de kemalistiska krafterna men som fr o m 2012 allt tydligare framstod som diffus motpart, sedermera uttrycklig fiende, till AKP i allmänhet och dåvarande premiärministern Erdogan i synnerhet. Konflikten mellan dessa konkurrerande islamistiska aktörer kulminerade i december 2013, då åklagare och polis gjorde ett stort och överraskande tillslag mot korruptionsmisstänkta, Erdogan och regimen närstående personer, däribland fyra ministrar (och regeringschefen Erdogans son), m a o ett tämligen dödligt hot mot AKP-regimens och Erdogans egen auktoritet och moraliska trovärdighet. Senvintern 2014 föreföll sålunda Erdogan-teamet hänga på repet, allvarligt utmanad av dunkla krafter med förmåga att hitta och sprida graverande läckor via sociala medier.

Erdogan, Gezi park och Gulen-rörelsen

Erdogan-kretsens svar på Gezi Park-”revolten” blev massivt polisiärt våld och juridisk bombmatta. Svaret på korruptionsanklagelserna har kommit i flera steg. Det började med att Erdogan deklarerade vilket narrativ som skulle gälla: att de åklagare och poliser som planerat och deltagit i antikorrupsionsrazziorna utgick från en krets som kommit att bli en ”stat i staten” och som sådan måste bekämpas som en riksförsvarende, och att åtal och razzior därvid utgjorde ett

statskupp-försök syftande till att störta regering och premiärminister. Med stöd av kraftfull polariseringstaktik utgående från denna officiella berättelse lyckades Erdogan därefter vinna det efterföljande lokalvalet, detta till förvåning för somliga, besvikelse för andra (eftersom korruptionsskandalen, och dessförinnan Gezi-upploppen och dessas polisiära bemötande gjorde att lokalvalet allmänt uppfattades som något av en folkomröstning om Erdogans person).

Med denna valseger i ryggen kunde Erdogan därefter dels manövrera sig fram till presidentkandidatur och presidentvalseger, dels ersätta gamla vapenbröder (exempelvis avgående presidenten Gul) med yngre Erdogan-lojalister i AKP-ledningen, och dels förbereda en den AKP-ledda statens häxjakt på gulenisterna i de olika civila, polisiära och även militära byråkatierna. Misstanken om förekomst av Gulen-sympatisörer även inom de militära officerskadren har sin särdeles pikanta bakgrund i att just gulenist-infiltratorer numera allmänt utpekats som ansvariga för de drakoniska domar som avkunnats mot ett stort antal höga militärer, särskilt i flottan, misstänkta för kupp-försök och regeringsfiendliga stämplingar (”Bayloz-” respektive ”Ergenokon”-rättegångarna). Regeringens häxjakt mot (de tidigare allierade) gulenisterna har nu banat väg för möjligheten av ändrade domar och officerarnas upprättelse, med oklara konsekvenser för det fortsatta politiska kraftspelet (och de civil-militära relationerna). Kampen mot det gulenistiska hotet och det folkvalda mandatet, motiverar numera ett stort antal mått och steg som i bl a EU-kretsar med fog kan kritiseras som oroande inskränkningar eller försämringar ur rättsstatssynpunkt.

Detta är en dimension av läget inför nästa års parlamentsval. Tillsammans med ett stort antal starkt kontroversiella frihetsinskränkande ingrepp, gällande sociala mediernas till-

gänglighet, pressfrihet, mötesfrihet, demonstrationsfrihet m m, ligger denna kräftgång med avseende på ”Rule of Law” till grund för bilden av ett Erdogan-styrt Turkiet på drift i auktoritär riktning, och därtill i islamistisk riktning att döma av bl a starkt kontroversiella uttalanden av premiärministern, numera presidenten, i för den unga generationen känsliga livsstilsfrågor.

Med tanke på att den starkt dominerande ledaren Erdogan, nu folkvald president, är vald på fem år, med möjlighet till omval för ytterligare fem år, oroar sig naturligtvis många över det långsiktigt bindande i det genomförda presidentvalet och det kommande parlamentsvalet, samtidigt som det konstateras att den nuvarande politiska oppositionen tycks förbli svag och oförmögen att utmana AKP:s maktmonopol. Följden av denna kombination kan naturligtvis bli utomparlamentariskt präglad instabilitet och polisiär våldsspiral, i sin tur till skada för den ekonomiska utvecklingen.

Konstitutionell oreda

En annan, angränsande dimension är konstitutionell. För att få till stånd författningsändringar gäller enligt den alltjämt gällande 1981 års författning att det krävs 2/3 majoritet i ett parlamentsbeslut, alternativt 3/5 majoritet för att föra frågan till en beslutande folkomröstning, och sådan majoritet besitter inte AKP av egen kraft ens efter jordskredssegern i senaste parlamentsval (de smärre författningsändringar som ”under de goda åren” den första AKP-perioden kunde genomföras med stöd av andra partigrupperingar, däribland den om folkvald president). Författningsändringar – och behov av sådana finns förvisso i övermått som anpassning till dagens verklighet och standards – kräver alltså att AKP stärker sin position ytterligare i sommarens parlamentsval eller en strategisk

överenskommelse med ett annat parti, för erforderlig majoritet, enkannerligen det prokurdiska HDP. Vilket i sin tur förutsätter en fredsöverenskommelse i kurdfrågan.

En konstitutionell huvudfråga rör just presidentämbetet, nu folkvalt och därigenom politiskt stärkt men fortfarande bundet av författningsföreskrifter innebärande att presidentmakten ska vara partipolitiskt obunden och övervägande ceremoniell. I samband med att Erdogan, synbarligen efter viss tvekan men också trängd av AKP-regeln om max tre mandatperioder i en politisk post, offentliggjorde sin kandidatur till presidentämbetet i det första presidentvalet lät han förstå att han avsåg att vara en politiskt aktiv president som utövade exekutiva befogenheter och högste chef för AKP, ett löfte som han sedermera med råge infriat. I kraft av den polariseringsstrategi som han tillämpat för att fortsatt vinna val har Erdogan, tämligen oblygt, visat att han förvisso inte är (som författning och tradition föreskriver) en hela det turkiska folkets de facto exekutive president utan partiets högste ledare och president för de 40-50 % som uppåddats att ge honom segern i val efter val. Kohabitationen med den av presidenten utsedde premiärministern (Davutoglu) definieras, i termer av fungerande framkomlighet, av lydadsförhållanden och samarbetsförmåga personerna emellan.

Uppenbart är här att denna halvmessyr, med i författningen föreskriven parlamentarism samtidigt med presidentsystem i praktiken, givet Erdogans maktambitioner och omistlighet för AKP som vallokomotiv och folktribun, inte kan fungera annat än övergångsvis. Och uppenbart kvarstår därför presidentens och partiledningens ambition att genom en valseger 2015 kunna genomföra det presidentiella system (av amerikansk, fransk eller rysk modell) som Erdogan länge förespråkat, igen tämligen oblygt. Det framstår

dock som ytterst ovisst om AKP verkligen besitter förmågan att ytterligare stärka sitt parlamentariska grepp i nästa val – det verkar, att döma av befintliga statistiska valöversikter, som om partiet har svårt att mobilisera fler än ca 20 miljoner röster, även om skillnader i valdeltagande kan ge olika mått på procentuellt utfall, ex hela 52 % för Erdogan i presidentvalet men den siffran berodde på ett ovanligt lågt valdeltagande.

Kurdfrågan och parlamentsvalet 2015

Så det är inte minst (men givetvis inte bara) mot denna bakgrund av konstitutionell oreda som kurdfrågans nuvarande aktualitet har sin förklaring: AKP behöver, förmodligen, stöd från ett annat parti om man ska lyckas genomdriva ett presidentiellt system, och endast pro-kurdiska HDP (tidigare BDP) är tänkbar part i detta. CHP och MHP motsätter sig helt och fullt Erdogans president-systemplaner, men tanken skulle vara att pro-kurdiska HDP kunde tänkas ställa upp om man i gengäld får substantiella eftergifter i den egna frågan om kurdernas ställning och rättigheter. Det förutsätter i sin tur att nuvarande "fredsprocess" mellan PKK och dess livstidsdömde ledare Abdullah Öcalan å ena sidan och den turkiska regeringen och underrättelsetjänsten MIT å andra sidan, med HDP-parlamentariker som förbindelselänk också till PKK-ledningen i Quandil-bergen i norra Irak, hinner leverera irreversibla resultat, resultat som bygger på och leder till förtroende.

Den kurdiska frågan och dess fredliga lösning har ju också en extern, regional dimension som accentuerar ärendets brådska. Men för parterna i Turkiet och den turkiska kurdfrågan handlar det senhöst 2014 i hög grad om taktiserande med sikte på sommarens val: att PKK-sidan inser att

det knappast finns annan relevant part på turkisk sida än det styrande AKP och att det kommande valet (och AKP:s intressen bl a i presidentfrågan) kan utnyttjas för att maximalt sätta press på motparten för en överenskommelse, samtidigt som AKP-sidan helst vill se en överenskommelse tillkomma efter valet, i ljuset av valresultatet, eftersom varje överenskommelse baserad på eftergifter till PKK och den kurdiska saken riskerar att kosta valförluster.

För att summera om den turkiska arenan i den turkiska variabeln: det är svårt att överskatta betydelsen av sommarens parlamentsval, både vad gäller sådant som måste avgöras inför valet och vad gäller valutgången som långsiktigt vägval. AKP måste inte bara vinna också detta val, man måste också ytterligare konsolidera sin maktställning om man vill undvika risker för degraderande koalitionsarrangemang och fortsatt konstitutionell röra. För oppositionen, inom och utanför parlamentet, hägrar hotet om långvarig AKP-hegemoni och Erdogan-diktatur och allvarliga, svåra frågor om hur detta ska kunna förhindras, i tider då det inte lönar sig att hoppas på att militären ska rycka ut. På dagordningen dominerar regeringens förhandlingar med kretsen kring PKK och den stora och känsliga frågan om vart detta till sist ska leda – och allt som sker som uttryck för team Erdogans kamp mot gulenisterna.

Allt kretsar kring Erdogan

Det ska konstateras att signifikativt mycket i den turkiska inrikes- (och för den delen också utrikes-) debatten i tilltagande grad handlar om Recep Tayyip Erdogan personligen, Erdogan som i hög grad av egen demagogisk kraft kommit att "älskas" av den ena befolkningshalvan – de fromma, strävsamma och tacksamma anatoliska "massorna" – och

i motsvarande grad ”hatas” av den andra halvan, den som numera består av den politiska oppositionen, liberal-sekulara kretsar i övrigt, urbana delar av den unga och utbildade generationen, vänsterkretsar, aleviter m fl. Utöver viss geografisk fördelning handlar det här också om en polariseringstendens inom storstäderna, i synnerhet megastaden Istanbul. Polariseringen understryker det upplevt ödesmättade inför det kommande parlamentsvalet och dess långsiktiga konsekvenser. President Erdogan framstår både som ett hot mot Atatürk-arvets inslag av sekularism och parlamentarisk, demokratisk rättsstat med tydlig västförankring och som en omistlig tillgång för AKP och dess ambitioner att leda landets modernisering och ekonomiska utveckling – den kontroversiella förgrundsfiguren för de nya parolerna om ”The New Turkey”-projektet inför jubileet 2023.

Innebörden av ”den konstitutionella oredan” är alltså en reell och svårbedömd risk för en vidgande klyfta mellan de facto och de jure: utvecklingen de facto mot konsoliderad enpartidominans och enmansstyre där dock föreliggande blockeringar och låsningar fortsätter att förhindra (konstruktiva och/eller realistiska) författningsändringar – de jure – som innebär legalisering och legitimering av den faktiska situationen och maktfördelningen. En sådan risk och en sådan utveckling innebär erfarenhetsmässigt ett recept för politisk instabilitet genom att politikens spelregler kroniskt kan ifrågasättas. Huruvida nettot i detta perspektiv blir tilltagande ”authoritarianism” (baserad på det som kommit att kallas ”majoritarianism” och i frånvaro av såväl politiska som juridiska ”checks and balances”) eller politisk instabilitet bestäms av arten och graden av det motstånd, i politik och samhälle, som hegemonismen möter.

I närtidsperspektiv blir en av de viktiga indikatorerna på denna risk president Erdogans agerande under den kommande valrörelsen: AKP kan knappast vinna detta avgörande val utan att partiets starke man, såsom i tidigare val senaste tioårsperiod, utgör entusiasmerande men polariserande vallokotiv, men enligt ännu gällande författning ska presidenten – även i nu folkvalt format – ”i princip” vara partiobunden och i den meningen opolitisk, en hela folkets president. En AKP-valseger till följd av konstitutionellt ”orent” Erdogan-agerande skulle – om blockeringarna kvarstår – lägga grund för en sannolikt långvarig dimbildning kring de politiska spelreglerna. Och kring den kontroversielle Erdogans aura av maktfullkomlighet.

Men utöver dessa inrikesfrågor om vadan-och-varthän dominerar i den turkiska debatten de utrikes- och säkerhetspolitiska frågorna, de som under senare år sett betydande avtryck av ideologen och nuvarande premiärministern Ahmed Davutoglus expansiva tänkande.

Turkiet som aktör

Turkiets olika strategiska riktningar har berörts översiktligt i den föregående utifrån intresse och identitet, säkerhet och ekonomi. Den resulterande utrikes- och säkerhetspolitiken handlar om hur AKP-regeringen försökt anpassa mål och medel till en föränderlig omgivning, globalt och regionalt.

Ett sätt att beskriva den turkiska utrikespolitiken, populärt inte minst bland AKP-regimens kritiker utomlands och på hemmaplan, är att kontrastera Davutoglus proklamationer för några år sedan om att Turkiet har/eftersträvar ”zero problems with all neighbours” mot realiteten per hösten 2014 att Turkiet snarare har problematiska relationer med samtliga grannländer, en

konsekvens av en kombination av turkiska ”självsmål” och en god portion otur, en konsekvens av missriktade turkiska ambitioner och bedömningar i förening med svårförutsebara utvecklingar av arabvåren och av den syriska krisen. Det brukar, inte utan ironi, påpekas att Turkiets enda vänner i regionen numera är Qatar och Hamas, Qatar till följd av ideologisk värdegemenskap (”Muslimska brödraskapet”) och hållning beträffande bl a situationen i Syrien och Egypten, palestinska Hamas i Gaza till följd av särskilt Erdogans personliga engagemang i den palestinska saken.

Men i övrigt alltså idel problem (innebärande bl a att Turkiet för första gången i republikens historia för närvarande saknar ambassadör i såväl Kairo som Tel Aviv och Syrien), problem som i korthet kan summeras enligt följande.

Cypern-frågan (och därmed Greklandsrelationen) har berörts här ovan, inklusive implikationerna för Turkiets EU-fråga och frågan om operativ samverkan mellan EU och Nato (”Berlin Plus” m m). Utvecklingen i denna frusna konflikt har på senare tid varit snarast negativ, med avbrutna förhandlingar till följd av motsättningarna om gasfyndigheterna i ön omgivande havsområden. Även den grekcypriotiska ekonomiska krisen, med kopplingar till ryska finansintressen, har tillfört en ny ovisshetsdynamik. En lösning på Cypern-problemet framstår hösten 2014 som snarast mer avlägsen än på länge.

Beträffande Armenien kvarstår, trots f presidenten Abdullah Guls försök till s k ”fotbollsdiplomati”, ett fruset läge med alltjämt stängda gränser (trotsande allt ekonomiskt förnuft på båda sidor), med resulterande komplikationer även i det rysk-turkiska förhållandet, kopplat till den olösta men hyperkänsliga armenisk-azeriska konflikten om Nagorno-Karabach, och med de ytterligare politiska komplikationer och belastningar

som kan följa nästa år, 2015, då hundraårsminnet av händelserna 1915 (”folkmordet” på armenierna i Turkiet i armeniskt politiskt narrativ, med ovisst omvärldsstöd) ska markeras.

När det sedan gäller Egypten kan noteras att Turkiets bilaterala relation kännetecknas av nära nog öppen fiendskap, till följd av generalen (sedermera presidenten) al-Sisis kupp förra sommaren mot det egyptiska Muslimska brödraskapets folkvalde president Morsi och den offentliga polemik som utväxlats mellan länderna sedan dess. Den turkisk-egyptiska konflikten (f.ö. ett av USA:s betydande diplomatiska bekymmer i regionen) riskerar att fördjupas till följd både av al-Sisi-regimens hårdhänta förföljelse av brödraskapsanhängare i Egypten, av en fundamental oenighet i synen på Hamas’ roll och rättigheter, och av en egyptisk involvering i den grekcypriotiska gaspolitiken.

Inte minst i synen på utvecklingen i Egypten men också på grundval av utifrån svårtolkade sunni-ideologiska meningsskiljaktigheter av taktisk och strategisk betydelse för synen på läget i Syrien liksom i förhållandet till Shia-stormakten Iran har därtill kommit att problematisera Turkiets förhållande till Saudi-Arabien.

Ett annat bekymmer för USA:s övergripande Mellanöstern-diplomati gäller det problematiska förhållandet mellan USA:s båda viktigaste allierade i regionen, Turkiet och Israel. Såsom i den tidigare förhärskande kemalismen finns i den numera mer dominerande islamistiska politiska kulturen rätt betydande inslag av förutom anti-amerikanism även och framför allt anti-sionism, d v s en allestädes närvarande misstänksamhet mot staten Israels roll, mål och medel, kopplat till starka sympatier för den palestinska saken. Realpolitiska överväganden parat med press från USA har balanserat detta, men den turkisk-israeliska relationen råkade 2010 i kris

i samband med Mavi-Marmara-incidenten då israelisk militär med väpnat våld bordade fartyget, del av Gaza Freedom Flotilla, varvid 9 turkar dödades och dussintals skadades. Obama-försök att jämka och medla i den efterföljande konflikten har haft blott begränsad framgång, och efter sommarens nya Gaza-krig framstår de turkisk-israeliska relationerna som djupfrysta.

Israel har följande inte uppskattat sporadiskt förekommande turkiska försök att agera medlande i konflikten om Irans kärnprogram, denna potentiella "game changer" i regionen, där den turkiska, mindre hökaktiga, hållningen utgör en kompromiss mellan å ena sidan allt det som skiljer – den islami-deologiska klyftan mellan shia och sunni, konsekvenser av denna klyfta för synen på och agerandet i grannlandet Irak, de diametralt motsatta positionerna beträffande Syrien och Assad-regimen (som stöds av Iran men motarbetas av Turkiet) m m, och det som ändå förenar – främst Turkiets energisäkerhetspolitiska beroende av iranska gasleveranser och gemensamma intressen i respektive kurdfråga (och säkerligen iransk uppskattning av Turkiets kritiska distans till Israel).

Om man i detta sammanhang kan bortse från Jordanien och Libanon (och Georgien och Bulgarien, för att ändå gå laget runt), och innan det ska handla om huvudfrågorna, Irak och Syrien, finns skäl att rikta uppmärksamhet mot Ahmed Davutoglus utrikespolitiska linje och temat "vad vill Turkiet?"

I Davutoglus magnum opus "Stratejik Derinlik" ("Strategic Depth") utkom år 2001, alltså strax innan AKP kom till makten, utvecklar statskunskapsprofessorn sin vision om en ny regional ordning, en slags summering av ett stort antal skrifter med likartat innehåll dessförinnan. Davutoglu har därefter, först som Erdogans utrikesrådgivare och därefter (2009) som utrikesminister (och

nu alltså premiärminister), haft möjlighet att göra praktisk politik av sina mer akademiska tankar – en politik vars realiserbarhet kunde tyckas väsentligt öka till följd av den första tidens förväntningar på arabvårens regionala konsekvenser, i olika avseenden.

I den nyväckta turkiska debatten om Davutoglus utrikespolitiska chefsideolog-roll tvistas en del om huruvida nuvarande premiärministerns övergripande filosofi bör betecknas som "neo-osmanism" eller "pan-islamism", men bland de grundläggande teserna finns hursomhelst en också i tyskt geopolitiskt tänkande grundad övertygelse om att de av segrarmakterna i första världskriget påtvingade gränserna var och förblir artificiella och obsoleta, att en ny regional ordning baserad på sunni-islamisk gemenskap höll på att växa fram, en ordning som naturligen skulle omfatta Mellanöstern (minus shia-muslimska Iran), Kaukasus (!) och Centralasien (!), att Turkiet i denna utveckling skulle gå under om man fortsatte hålla fast vid efterkrigstidens passiva och defensiva status quo-orienterade politik, att m a o Turkiet omöjligen kan låta sig begränsas av nuvarande nationsgränser. I den framväxande sunni-muslimskt konstituerade hegemonin är tvärtom Turkiet historiskt bestämt att utgöra ledande och sammanhållande kraft – inte främst (eller alls) med militär makt utan med hjälp av allehanda inflytelsesfärer och i första hand med den regionala ekonomiska och politiska stormaktens "soft power".

Det kan alltså hävdas att detta utgör den utrikespolitiska byggstenen i det "Nya Turkiet" som AKP-ledningen numera proklamerar som generalplan för kommande 10-årsperiod fram mot republikens 100 års jubileum 2023, den plan som därutöver omfattar ambitionen att tillhöra världens tio största ekonomier och beslutsamheten att genom allehanda storstilade infrastruktur- och energisatsningar (inkl ryskbyggda kärnkraftverk) genomföra

en stor modernisering – vilket allt förstås förutsätter fortsatt, långvarigt ohotat AKP-regeringsinnehav under president Erdogans drivkraft och vakande öga (från sitt nya 1000-rumspalats AK Saray, i hast och i juridiskt tveksamma former uppfört i Ataturks hittills fredade park i Ankaras utkant, till en kontroversiell kostnad av 620 milj USD).

Innebörden av denna ”nya” turkiska utrikespolitik är, i viss kontrast mot Ataturks status quo-inriktade riktlinjer, således strävan till förändring och expansion österut, och man kunde tillägga: förändring och expansion österut, men med ryggtäckning av korrekt status quo västerut, åtminstone tills vidare. Eller med ytterligare andra ord: nyttobaserade ekonomiska (EU) och militärstrategiska (USA, Nato) relationer västerut men förändrings- och ledarskapsambitioner österut, på pan-sunnitisk och även neo-osmansk identitetsgrund och uppmuntrat av förfallssymptomen och oredan i de gamla osmanska områdena. Politiken, så beskriven, innebär för den turkiska ledningen krav på kalibrering och balansgång i de olika strategiska riktningarna: synliga neo-osmanska ambitioner har i de forna osmanska områdena snarast en kontraproduktiv effekt (alltså måste det sunnitiska elementet lyftas fram), och imageförlusterna i regionen till följd av alltför tydligt framhållande av USA-lojalitet och Nato-medlemskap är en allestädes närvarande risk för den som vill skaffa sig en ledarroll i det känsliga Mellanöstern efter ”Pax Americana”. Polemiska Erdogan-utfall mot Israel eller Egypten må vara prestigehöjande i den pan-arabiska och pan-islamska diskursen men kostar i form av amerikansk kritik. O s v.

Tydligt är att den turkiska AKP-ledningen såg öppningar till följd av arabvåren 2011, öppningar att kunna inleda ett praktiskt genomförande av team Erdogan-Davutoglus visioner: ett turkiskt ledarskap på sunni-

muslimsk gemenskapsgrund i ett närområde där de gamla sekulära autokraterna störtats av en ungdomsrevolt och där den sunni-muslimska majoriteten genom det länge förtryckta Muslimska brödrskapet äntligen kunde ta över makten, i länder som Egypten och Syrien, ett nytt turkiskt inflytande grundat dessutom på attraktionen av en i dagens värld påstått fungerande samhällsmodell och en stark ekonomi och en snabb utveckling.

Prövningar – och omprövning

Att sedan utvecklingen i regionen tog en annan vändning – i ännu en ”game changer” än den som den turkiska riksledningen förutsatt – har utsatt Turkiet för svåra prövningar, och behov av omprövningar. I Egypten störtas Morsi och Muslimska brödrskapet av folkupplopp och militärkupp och i Syrien urartar det demokratisk-sunnitiska majoritetsupproret i ett katastrofalt inbördeskrig, alltmedan den av Turkiet utpekade huvudfienden Assad ännu efter tre år sitter kvar, samtidigt som det är uppenbart att Turkiet skulle bli den stora nettoförloraren i regionen om inbördeskriget inte skulle leda till regimförändring. Det senare uppdykandet på scenen, både i Irak och Syrien, av den extrem-salafistiska grupperingen ISIS, och det amerikanska beslutet att trots allt återvända till Irak och ingripa även i Syrien med tydlig prioritering av just ISIS-hotet – igen en ”game changer” – har ytterligare spätt på Turkiets beslutsvändor och relations- och alliansbekymmer, inte minst i förhållande till USA.

Brödraskapsmisslyckanden

Det ska i detta skede summeras att den turkiska variabeln under hösten 2014 alltså dels innehåller ett viktigt mått av egen ambition (att utöka inflytandet österut i ett läge bedömt öppet för både pan-islamsk

nyordning och neo-osmansk irredentism) som dock slog näsan blodig till följd av idel brödraskapsmisslyckanden (i främst Egypten och Syrien) och de icke-sunnitiska krafternas motståndskraft – i den mening turkiska ”självsmål”, dels omfattar allehanda besluts- och alliansproblem i det nya läget till följd av utvecklingar och ”game changers” som ingen, inte heller Turkiet, hade kunnat förutse och vars konsekvenser – givet den enastående komplexiteten – ingen kan förutse, inte heller Turkiet.

Ändå är det viktigt att i detta sammanhang som förklaringsmetod lyfta fram faktorn turkisk positions- och ambitionsframflyttning österut, i regionen. Och att det här handlar om både intresse (bl a energi och ekonomi) och identitet. Hanteringen av en kurdiska frågan exemplifierar detta.

Den kurdiska frågan, defensiva och offensiva element

I visionen om ”det nya Turkiet” ingår som politiskt självklar komponent ett Turkiet befriat från det 30-åriga kriget mellan den turkiska staten och PKK – där ett bräckligt eld-upphör nu råder som etapp i pågående fredsprocess – eller, med bredare penseldrag, en i olika avseenden och på olika nivåer och i olika landsdelar ”löst” kurdisk fråga. Att frågans lösande har eller anses ha ett särskilt möjlighetsfönster på glänt just dessa dagar med sikte på intressena i det kommande parlamentsvalet har poängterats tidigare. Men parallellt med den turkiska kurdfrågan finns ju också den nordsyriska, nordirakiska och nordväst-iranska (och alltså även den pan-kurdiska) kurdfrågan, alla satta i rörelse av den regionala utvecklingsdynamiken. I detta finns i den ”nya” turkiska utrikespolitiken en grannliga kompott av defensiva och defensiva intressen: å ena sidan den defensiva, klassiskt turkiska ängslan över

varje form av gränsöverskridande impulser till uppmuntran av kurdisk separatism i Turkiet, å andra sidan – och det är det nya elementet – numera en tydlig strävan att med hjälp av en fredsöverenskommelse med PKK och övrig pro-kurdisk rörelse i Turkiet och strategiska överenskommelser med kurdiska aktörer i regionen kunna utöka det turkiska inflytandet i regionen som helhet, i Davutoglus anda. Det turkiska intresset här, det som andra aktörer i den aktuella kris-hanteringen har att förhålla sig till, gillande eller ogillande, handlar i så fall om att smart kunna kalibrera det defensiva och det offensiva elementet, och i det ligger ett behov av noggrant planerad timing. Som framgår här nedan ger detta perspektiv en förklaringsbild av det turkiska agerandet, och den turkiska diplomatin i både Syrien och Irak.

Turkiets politik i Irak och Syrien: intressen och bevekelsegrunder

Den ”nya” turkiska Irak-politiken skiljer sig från den klassiska främst genom att Ankara numera frångått den tidigare dogmen att intet får ske och intet får sägas eller göras som äventyrar Iraks territoriella integritet och genom att man numera sökt göra en dygd av nödvändigheten och inte bara godta utan i viss utsträckning även aktivt verka för kurdiska KRG:s ökande autonomi och utstakade väg mot självständighet.

Om den tidigare politiken var utpräglat defensiv, fruktan för att ett självständighetssträvande irakiskt Kurdistan, eventuellt i samverkan med PKK:s bas i Quandil-bergen vid gränsen, skulle kunna förverkliga ett hot mot Turkiets territoriella integritet genom förstärkt separatism, så är den nya politiken mer sammansatt och uttrycker både turkiska behov (bl a av olja och gas från det kurdiska området), farhågor och ambitioner, en anpassning både till den egna doktrinen och

till utvecklingen på marken. För Turkiets del handlar det inte minst om en balansgång mellan Erbil och Bagdad, ett Bagdad som efter den amerikanska interventionen 2003 styrts av den irakiska shia-majoritetens politiska företrädare, med den hårdföre Nuri al-Maliki som dominanten fram till det nya amerikanska ingripandet och ledarförändringen hösten 2014 efter ISIS-invasionens ”game changer”. Oaktat tilltagande diplomatisk frost mellan Bagdad och en mängd politiska anti-sunni incidenter under Malikis hårdnande, Iran-influerade shia-styre fanns i den turkiska vågskålen också den ekonomiska viktiga Irak-handeln att inväga.

En viktig strategisk fråga var under en längre tid vilket turkiskt energisäkerhetsintresse som skulle väga tyngst, att trots allt värna om förbindelserna med Bagdad som sätt att främja pipelinetransporter från de stora irakiska fyndigheterna direkt till Turkiet, respektive i transit vidare till Europamarknaderna, eller att trotsa Bagdad genom att i stället satsa på KRG och bidra till kurdistanska direktleveranser till Turkiet, f v b västerut i förekommande fall, i så fall i öppen konflikt med Bagdad-regimen, och till allvarligt bekymmer för bl a USA som efter återinträdet med anledning av ISIS-hotet har fått förnyade skäl att söka förhindra Iraks territoriella sönderfall.

Att ISIS’ till synes plötsliga inmarsch i Irak verkligen handlade om en tydlig ”game changer” är allmänt omvittnat: den USA-tränade irakiska arméns mirakulösa fanflykt, Mosuls fall, ISIS’ aggression mot minoriteterna i norr och framträngande mot kurdiska Erbil, det nya amerikanska ingripandet, de kurdiska peshmerga-styrkornas (PKK-understödda) förekommande annektering av den omstridda staden Kirkuk, ledningsförändringen i Bagdad under hårt amerikanskt tryck, från Maliki till (den tilltrött mer inkluderande)

Abidi, amerikansk militärt luftkrig mot ISIS, o s v.

Turkiska bekymmer i Irak

För Turkiets del innebar denna ”game changer” bekymmer i främst två avseenden, båda med bäring på det turkisk-amerikanska förhållandet, en begynnande turkisk-amerikansk intressekonflikt: dels att det amerikanska behovet av att satsa på att verka för nationell irakisk samling och remoralisering som prioriterad del i kampen mot ISIS-hotet innebar ett aktivt bromsande av KRG:s självständighetssträvanden och därmed även starka invändningar mot Turkiets medverkan i KRG:s strävvan till oljeexportoberoende gentemot Bagdad, dels att det amerikanska militära stödet till, och politiska uppskattning av, det samlade kurdiska väpnade motståndet mot ISIS, i Irak som i Syrien, innebar en kännbar prestige- eller imageförlust för Ankaras strävanden, och just timing (i förhållande till det interna kurdproblemets hantering). Även beträffande Irak-delen av det samlade ISIS-problemet tillkom, och tillkommer, också pressen på Turkiet att tillgodose ett vitalt amerikanskt behov av att komplettera luftkriget med relevanta, kompetenta och tillgängliga ”boots on the ground”, utöver de kurdiska ”boots” som redan satts in, och väckt respekt. Ytterligare en för Turkiet bekymmersam omständighet är USA:s tydliga prioritering av Irak-krisen, grundad i den politiskt känsliga efterbörden av Irak-interventionen 2003–2011, jämfört med den tydliga amerikanska oviljan att låta sig dras in i det syriska inbördeskrigets alla förvecklingar.

Den syriska krisen

I den syriska krisen har den turkiska politiken, i sig förklarlig utifrån de olika intresseparametrar och förskjutningar som diskuterats

här ovan, kommit i vad som måste betecknas som allvarlig otakt med omvärlden i allmänhet och USA i synnerhet.

Obamas Syrien-politik har kritiserats på många håll, inte minst på hemmaplan, för bristande konsistens, avsaknad av helhetsstrategi och allmänt vankelmod och motsägelsefullhet, i hög grad en konsekvens av det bittra minnet från det avslutade (men åter inledda) Irak-äventyret, med åtföljande allmänhetens krigs- och äventyrströtthet. Kemvapenkrisen för några år sedan betecknades av en dittills avvaktande Obama-administration just som en ”game changer” men fick till sist, efter till synes skarpa hot om amerikansk luftkrigsbestraffning, inga andra konsekvenser än att Assad, genom rysk medling, förband sig att avveckla dessa vapen. Men nu handlar det i stället om ISIS’ barbari och militära framgångar som ytterligare en ”game changer”, en scenförändring som tvingat USA till militärt ingripande och som (tillsammans med ISIS-krisen i Irak) föranlett USA att driva fram en ”coalition of the willing”-motsvarighet med ett stort antal Nato- och Golfstater medverkande i det inledda luftkriget mot ISIS-hotet, somliga dock (bl a Storbritannien) med förbehållet att medverka inskränkt till Irak där det folkrättsligt kan hävdas att ingripandet sker på inbjudan av en laglig regering, till skillnad från Syrien. Och där en återupprättad nationell armé efter en tid av träning och beväpning tillsammans med kurdiska styrkor kan tänkas tillhandahålla det för ISIS’ besegrande nödvändiga måttet av ”boots on the ground”, igen till skillnad från Syrien.

I och med att USA sett sig nödsakat att ingripa också i Syrien, i insikt om att ISIS är en bokstavligen gränsöverskridande terrorföreteelse som inte kan besegras, eller ens hejdas, genom motangrepp bara i det ena landet, möter man samma dilemma där som i Irak: enbart luftangrepp förslår inte om ISIS

(och andra jihadistiska grupper) ska kunna besegras. Men var i all sin dar finns ”boots on the ground” att sätta in i Syrien? USA? Absolut inte, i varje fall inte än och inte utan sällskap. Gulf-stater? Glöm det. Europeiska Natoländer? Nej, tack, alltför känsligt, alltför belastat. Natokollektivet? Inte en chans, inte en konstituerande uppgift för Nato, i varje fall inte utan FN:s säkerhetsråds mandat, och sådant blockerar Ryssland och Kina. Återstår Turkiet, grannlandet med Natos näst största krigsmakt. Alltså ett synnerligen starkt amerikanskt intresse och vitalt behov av att övertala sin allierade Turkiet att utan förbehåll militärt hjälpa till i den grannliga kampen mot det prioriterade hotet ISIS.

Att utan vidare gå USA:s existentiella intressen till mötes i denna grannliga sak har dock visat sig vara oförenligt med ”det nya Turkiets” säkerhetspolitiska intressen, som kan sammanfattas enligt följande.

Turkiets utrikes- och säkerhetspolitiska intressen i Syrien-krisen

Turkiets med Syrien gemensamma gräns är 90 mil lång och militärt och polisiärt svåröverbakad. Turkiet berörs alltså konkret och plågsamt av det utdragna inbördeskriget, bl a genom den flyktigbörda (snart uppe i två miljoner) som måste bäras, i allt väsentligt utan omvärldshjälp. Skulle dessutom Aleppo falla, vilket senhösten 2014 föreföll sannolikt, riskerar Turkiet ytterligare massflykt över gränsen. Tillsammans med Jordanien och Libanon har alltså Turkiet tvingats bära en stor andel av den totala humanitära konsekvensbördan. Därtill kommer all destabiliserande (och diplomatiskt defamerande) trafik av hugade jihadisterna från hela världen som söker sig till kriget via turkiskt territorium, en grund för nationellt och internationellt misstänkliggörande av Ankaras pålitlighet

som anti-ISIS allierad och en minst sagt grannliga militär-polisiär uppgift att (trovärdigt) söka förhindra.

Därtill kommer att Turkiet/Ankara nu är tvingat att leva med konsekvenserna av tidigare beslut vad gäller Syrien, även om man nu vet att dessa beslut vilade på orealistiska bedömningar, ”offensiva” såväl som ”defensiva”. Man har, utan större urskiljning, på olika sätt stött alla oppositionsgrupper, även islamistiska och (om än diskret) jihadistiska, som säger sig verka för att störta Assad-regimen, även om man utåt främst sagt sig känna ansvar för det mer sekulära Fria syriska armén. Ett ”slutspel” i Syrien-kriget som skulle innebära att Assad-regimen trots allt överlever och blir kvar vore säkerhetspolitiskt outhärdligt och därför otänkbart för Turkiet, efter allt som från turkisk sida sagts och gjorts för att stödja upproret och störta diktatorn. Givet detta vore det säkerhetspolitiskt livsfarligt för Turkiet att låta andras intressen driva landet in på sidospår, såsom att militärt ingripa mot ISIS och därmed riskera att i praktiken underlätta Assad-regimens militära framsteg, eller att intervensera i Syrien på USA-uppdrag och därvid riskera att ensam hamna i krigiska förvecklingar med och i grannlandet, eller att genom militär involvering i praktiken medverka till att hela Syrien-krisens internationella karaktär ändras från en tydlig regim-rebellrörelse konflikt till något annat, mer kaotiskt.

Ytterligare en intressekomponent ligger i omständigheten att det för den ”nya” turkiska utrikespolitiken är en utomordentligt känslig sak att inför den pan-islamska storpubliken i Mellanöstern tvingas exponera sig som militär aktör eller agent för västliga säkerhetsintressen. Redan att upplåta Incirlik-basen i Adana i sydöstra Turkiet, såsom begärs av USA, för flyngrepp i Syrien och Irak, en väsentlig logistisk förbättring för de allie-

rade i kampen mot ISIS, vore ett kännbart offer ur den synpunkten, påminnande om parlamentsbeslutet år 2003 om att säga nej till USA-koalitionens begäran om att få utnyttja turkiskt luftrum mot Saddams Irak. Dessutom saknas i den turkiska armén tradition och träning, inklusive språkträning, och därmed spontan beredvillighet att frångå Ataturks motto om ”Peace at home, peace in the world”.

Den kurdiska aspekten

Till yttermera visso finns att beakta den kurdiska aspekten. Hela världen kunde – och kan fortfarande, i början av december 2014 – följa dramat kring den kurdiska staden Kobane vid den turkisk-syriska gränsen, dramat där ISIS stormade fram, människor flydde, lätt beväpnade kurdiska YPG-styrkor (PKK-allierade PYD:s väpnade gren) kämpade emot, mot svåra odds, där PKK-kretsar och andra pro-kurdiska grupper i Turkiet engagerade sig och krävde undsättningsoperationer, allt medan den turkiska arméns stridsvagnar stod parkerade och överksamma. I ett skede ledde dramat, och Turkiets vägran att ingripa till stöd för en med terrorstämplade PKK (låt vara samtidigt fredsförhandlingsmotpart) lierad grupp till så våldsamma protestkravaller i sydöstra Turkiet att ett 40-tal personer dog och den Turkiet-interna fredsdialogen med PKK och dess politiska sympatisörer så när hade totalhavererat. Det befarades allmänt att okontrollerbar oreda skulle inträffa om Kobane skulle falla och ISIS-typiska huvuden rulla. Nu blev det inte så, till följd av att turkisk sida till sist föll till föga för det inre och yttre trycket och tillät (visserligen inte PKK men väl) en mindre men välrustad styrka KRG-peshmergasoldater att passera genom turkiskt territorium för att undsätta sina kurdiska bröder i Kobane, samtidigt som intensifierade amerikanska luftangrepp

gjorde sitt till och viss ytterligare undsättning tillkommit genom s k moderata rebellstyrkor från Aleppo-fronten. Oavsett hur striden om Kobane till sist utfaller påvisar händelserna hur känslig även den ”nya” turkiska utrikes- och säkerhetspolitiken är för oönskade och ”feltimade” utvecklingar i de gränsöverskridande pan-kurdiska frågorna. Och för detta kräver man omvärldens, och särskilt de allierades, och särskilt USA:s, förståelse.

Att ISIS utgör ett högst reellt hot också mot Turkiet framkom med all tydlighet vid inledningen av ISIS-angreppet in i Irak sommaren 2014 då Mosul intogs och ett 50-tal personal vid det turkiska generalkonsulatet togs som gisslan. Att denna traumatiska situation blockerade Turkiets möjligheter att ställa upp militärt på amerikansk sida insågs och förstods av USA med allierade, men från och med att gisslan senare frigavs, oskadd, bortföll tyngd i detta uppehållande argument, men det är fortfarande oklart vilka eftergifter och löften från turkisk sida som kan ha påverkat ISIS att återlämna den turkiska gisslan oskadd. Detta, i förening med en rädsla i Turkiet att det inom landet ska kunna finnas ISIS-celler med kapacitet att utlösa terrordåd, torde bidra till en turkisk brist på entusiasm att ta till vapen på USA-koalitionens sida mot gruppen.

Suleyman Shah Tomb

Därutöver finns ytterligare en kuriös omständighet som bidrar till Syrien-frågans säkerhetspolitiska hyperkänslighet i Turkiet, existensen ca 40 km in på syriskt territorium av en erkänd (1921) men utsatt turkisk exklav, Shah Suleymans gravvård från 1100-talet, som skyddas av ett 60-tal turkiska elitsoldater men som naturligtvis är ständigt utsatt för Syrien-krigets allehanda förvecklingar. Ett allvarligt angrepp på gravvården, av ISIS, Al-Nusra eller någon annan jihadistisk

gruppering skulle vara ett oönskat men tvingande ”casus belli” för den turkiska politiska och militära ledningen.

Den amerikanska uppmaningen, i Cardiff (Nato-toppmötet), Riyad och New York (FN), om deltagande i anti-ISIS-koalitionen möttes med ett inledande, allmänt hållet turkiskt ja (inklusive ett framskyndat parlamentsbeslut att ge regeringen befogenhet att ingripa militärt), men mycket snart signalerades från Turkiets ledning att här fanns frågor, garderingar och reservationer, något som inledde en förhandlingsprocess USA-Turkiet på olika militära och politiska nivåer – ännu långt ifrån avslutade i början av december 2014.

Turkiska villkor

Förhandlingarna har kretsat kring USA:s allmänna krav på, eller önskan om, största möjliga grad av turkiskt militärt bistånd/deltagande, till att börja med att upplåta Incirlik-basen, och efterhand alltmer tydliga turkiska villkor, villkor som ska ses mot den bakgrund som diskuterats i det föregående: ett turkiskt militärt ingripande med ”boots on the ground” (eller överhuvudtaget militära resurser) i den amerikanskledda kampen mot ISIS i Syrien förutsätter dels en tydlig strategi om att detta är ett steg mot slutmålet att störta Assad-regimen, dels att USA förbinder sig att upprätta en NFZ (No-Fly-Zone) i hela det syriska luftrummet (för att förhindra det syriska flygvapnet att utnyttja luftangreppen mot ISIS (m fl) till egna taktiska fördelar mot övriga rebellgrupper), och dels att US medverkar till att upprätta en skyddszon i Syriens norra delar där flyktingar kan erhålla militärt skydd – utan att behöva belasta Turkiets redan hårt belastade humanitära resurser. Innebörden av detta är bl a att Turkiet inte kan riskera konsekvenserna av en ”sequencing”-strategi:

talet om att först måste vi ta oss an det omedelbara ISIS-hotet, det som den USA-ledda koalitionen var och är till för att hantera och som åtnjuter brett internationellt stöd, sedan må det vara tid och anledning att fundera över det syriska inbördeskriget i stort och Assad-regimens ersättande av något annat (oklart vad). Med all respekt för ISIS-terrorn och USA:s prioritering av det delproblemet, Turkiet kan omöjligen riskera att hamna i den sämsta av världar, en selektiv kamp mot ISIS som innebär att hela den syriska inbördeskrigsoptiken förrycks, i turkisk nackdel. De överenskommelser som ändå nåtts om att utbilda acceptabla, icke-jihadistiska syriska "boots on the ground" må vara viktiga steg i sig, men är av långsiktig natur och har knappast bäring på det akuta läget.

Amerikanska bekymmer

Uppenbart är denna turkiska hållning är djupt problematisk för USA:s diplomati.

Turkiet ställer som villkor för att delta i kampen mot ISIS förutsättningar som innebär krav på att USA ska gå i krig med landet Syrien, vilket är faktiska innebörden av både NFZ- och skyddszonkravet, och vilket skulle innebära stora bekymmer både inför kongress och allmänhet i USA (där republikanerna inför kommande presidentval nu har majoriteten i båda kongresskamrarna) och i FN:s säkerhetsråd och i relationen till de Assad-regimstödande Ryssland, Kina – och Iran, motpart i kärnteknikförhandlingarna.

Och för USA gäller alltså det stora dilemmat: att alternativen till en fortsatt Assad-regim i ledningen för ett fortsatt sammanhållet Syrien ter sig dels orealistiska (Fria syriska armén m fl s. k moderata grupperingar som efter att länge ha pressats tillbaka och marginaliserats skulle behöva lång tids utbildning och uppbyggnad för att bli relevanta i ett regimförändringsperspektiv),

dels skrämmande (ISIS, al Nusra och andra jihadistiska grupperingar) – innebärande att ett "sekventiellt" resonering och agerande blir enda utvägen, trots all uppenbar motsägelsefullhet (som även tär på sammanhållningen mellan State, Pentagon och Vita huset). Särskilt när det beaktas att den breda koalitionen fortsatta sammanhållning, i sin tur en förutsättning för anti-ISIS-operationernas legitimitet i regionen genom Gulf-staternas medverkan, också i Syrien, måste hålla fast vid fiktionen att kampen mot ISIS och kampen mot Assad-regimen är komplementära företeelser. Men huvudlinjen är att ISIS, oaktat alla komplikationer i övrigt, måste hejdas, tillbakapressas och besegras, ett *sine qua non* för all annan politik.

Och där står saken i början av december 2014: USA kan knappast fullfölja sitt åtagande att hejda och besegra ISIS i Syrien (och Irak) utan det allierade grannlandet Turkiets militära resurser, medverkan och legitimitetstillskott (och geografiska läge), men Turkiets ledning anser sig inte kunna tillmötesgå det allierade USA på denna vitala punkt utan att ställa villkor som skulle innebära ytterligare en "game changer" – genom att det skulle tvinga USA in i ett problematiskt krig med Syrien/Assad-regimen, ett krig som skulle sakna stöd hemma och legitimitet internationellt och som skulle vara garanterat svårt att "vinna"), alltså villkor som USA knappast kan godta. Samtidigt gäller, som en turkisk kolumnist uttryckte det, att "Obama can not risk Turkey, and Erdogan knows that!". Men då handlar det måhända främst, eller i varje fall också, om andra strategiska riktningar, enkannerligen riktningen norrut, mot Svarta havet, Krim, Ukraina och Ryssland.

Den turkiska variabeln innebär följaktligen, med avseende på den dilemmafyllda västasiatiska krishanteringen, ett intresse och en roll som inte är entydigt enkelt förenliga

med den problemtyngda diplomati som USA, om än motvilligt, har satt sig att försöka bedriva, i en region vars närmaste framtid knappast låter sig förutsäga, inte heller av ett ”nytt Turkiet” med anspråk på regionalt ledarskap. Klart och tydligt är dock, under alla förhållanden och på alla håll, att den turkiska variabeln framöver kommer att ta mer plats, kräva större utrymme, kräva mer övertalningsförmåga – för den som vill behålla eller få över Turkiet på sin sida, särskilt när det handlar om sunnimuslimska och f d osmanska områden öster om Ankara.

Den turkiska variabeln: sammanfattning och avslutning

Det ”nya” Turkiet som nuförtiden, efter AKP-segrarna i 2014 års lokal- och presidentval och inför det avgörande parlamentsvalet sommaren 2015, proklamerar utgöra en slags fortsättning på (eller antites till) det ”nya” Turkiet som uppstod i och med AKP:s första valseger 2001, då partiet i kraft av sin vunna maktställning (som stegvis konsoliderades) rätt grundligt kunde reformera det ”gamla” (kemalistiska) Turkiet i liberal riktning, skapa nytt momentum i EU-närmandet och tillhandahålla politisk stabilisering och snabb ekonomisk utveckling.

”The new Turkey” som det nu talas om, med sikte på pre-2023-planeringens mål och medel och under förutsättningen (som postuleras i mottot) av fortsatt AKP-styre och Erdogan-överinseende, har visat sig vara något annat: en generalplan för landets forcerade modernisering med komponenter inom infrastruktur (ny storflygplats i Istanbul, ny kanal för att förbinda Svarta havet med Marmarasjön och därmed avlasta Bosporen, nya kommunikationsleder, nya pipeline-investeringar för olje- och gastransit

västerut o s v, o s v) energiförsörjning (6 nya kärnkraftverk m m), försvarsindustri (egenutveckling och egentillverkning av marin-, flyg- och armémateriel), detta snarare än fokus på demokratiska och rättsstatsreformer, och i begynnande konflikt med en framväxande miljörelse i landet.

Den ekonomiska ambitionen är att Turkiet, genom klokt hanterad planering och resursanvändning, inom visst antal år ska tillhöra top 10 bland världens ekonomier (idag plats 18). Stora frågetecken finns dock vad gäller den interna politikens karaktär som ska inrymma dessa ambitioner, frågetecken som inte minst handlar om samspelet mellan ekonomi och inrikes- och utrikes- politik: att ett fortsatt oinskränkt AKP-maktinnehav snarast förutsätter en fortsatt framgångsrik ekonomisk utveckling, samtidigt som frågor har uppstått huruvida detta är realiserbart inom ramen för en politisk utveckling i auktoritär riktning och/eller i riktning mot tilltagande polarisering och åtföljande instabilitet, i så fall en tilltagande belastning i redan inte helt oproblematiske relationer västerut, med EU respektive USA, båda dock i stort behov av ett Turkiet som allierad och partner, både i riktning Mellanöstern och i riktning Ryssland. Risker finns alltså för en negativ spiral, med återverkningar även på ”Det nya Turkiets” utrikes- och säkerhetspolitik och dess Davutoglu-inspirerade strävan till en regional ledarroll på sunni-muslimsk gemenskapsgrund, med inslag även av ”neo-osmanism”.

Turkiet har på senare år haft en serie utrikespolitiska motgångar, delvis grundade på egna missriktade bedömningar och ambitioner, särskilt i Mellanöstern, som konsekvens av arabvårens motkrafter, det syriska inbördeskriget för Turkiet ogynnsamma förlopp och ISIS-faktorns uppdykande som problematisk ”game changer”. ”Zero problems” har ersatts av ”problems everywhere”. Turkiets

ambitioner, motgångar och särskilda intressen har hamnat i otakt med det motsägelsefulla och strategifattiga sätt varpå ett på nytt involverat USA försöker lösa de parallella kriserna i Irak respektive Syrien – läget per decembers början 2014 – är sådant att det är svårt att se hur de motsatta amerikanska och turkiska intressena skulle kunna fås att harmoniera. Samtidigt som amerikansk-turkisk samordning, på ett eller annat, förefaller vara en nödvändig förutsättning för snart sagt varje rimligt hanterlig utväg ur nuvarande dilemman, de amerikanska och de turkiska, var för sig och tillsammans.

Finns, därför, runt hörnet, någon ny ”game changer” i regionen, medvetet iscensatt av någon part eller som oplanerad, hastig, oväntad händelse?

Tänkbara plötsliga scenförändringar, med konsekvenser för rollspel och alliansgrupperingar, finns förvisso: ett tvärt kast i den amerikanska politiken i en eller annan riktning, en situation där Turkiet ser sig tvingat att ingripa militärt i Syrien förslagsvis till följd av ett ISIS-angrepp mot nämnda gravvård, en plötslig utveckling i den kurdiska (eller pan-kurdiska) frågan, Kobanes fall till ISIS och/eller Aleppos till regeringssidan, regeringssammanbrott i Bagdad, en FN-managerad fredsöverenskommelse mellan Damaskus och den icke-jihadistiska oppositionen i Syrien, krigiska förvecklingar mellan Israel och Iran, en mängd sådana möjligheter finns att tänka sig. I början av december 2014 rapporteras om ytterligare två (potentiella) game changers: dels israeliska flygangrepp på mål i Syrien (oklart vilka och varför), dels iranska flygangrepp på ISIS-mål i östra Irak.

I det västasiatiska ”kalejdoskopet” av en mångfald aktörer, konflikter och subkonflikter och förändringsflöden finns ett antal överlagrade raster av alliansbildningar – allianser som hela tiden har att söka anpassa sig till faktiska och möjliga game changers,

till följd av även små vridningar på kalejdoskopret. När ISIS tämligen plötsligt dök upp på arenan och bl a i USA kom att uppfattas som huvudproblemet tillkom/tillskapades efterhand en ny och ganska unikt bred koalition av anti-ISIS-aktörer, med USA som ledare och en stor grupp stater som mer eller mindre hugade deltagare, således inklusive Iran. Men långt ifrån att reducera övriga konflikter till mer hanterliga nivåer konstaterar vi nu att denna allians, den mot ISIS, enbart är *ett* alliansraster, ovanpå allianserna för (Ryssland/Kina, Iran, shiitiska Irak, Hezbollah) respektive mot (Turkiet, Gulf-staterna, USA/Nato/EU) Assad-regimen, med Egypten och Israel mer avvaktande, till följd av egna bekymmer.

Till detta kommer så dels den i regionen dominerande, till dels Syrien-oberoende, klyftan/konflikten mellan Sunni och Shia, dels inom Sunni-världen klyftan mellan anhängarna av Muslimska brödraskapet (Turkiet, Qatar, den ”moderata” islamiska oppositionen i Syrien, möjligen Hamas), brödraskapsfientliga status quo-förespråkare (Saudiarabien, UAE, Egypten) och allehanda radikala wahabistiska eller salafistiska grupper (al-Nusra, ISIS, al-Qaida-grupper i övrigt, m fl). Känsligheten för tänkbara rupturer är med andra ord stor, särskilt om man betänker mångfalden av andra konflikter som också belastar regionen: Israel-Palestina, Israel-Hezbollah, Israel-Iran m m, förutom de konflikter som finns i anslutning till den pan-kurdiska frågan (och myriaden av subkonflikter, i t ex Syrien och Libanon).

Så vart hör Turkiet i allt detta? Det går inte att avgöra när året 2014 går mot sitt slut, men det går att säga att ”Det nya Turkiets” Davutoglu-inspirerade och Erdogan-ledda avsteg från det ”gamla” Turkiets Ataturk-inspirerade inriktning mot tydlig västförankring och defensiv distans till de forna osmanska kolonierna österut – avsteg inne-

bärande äventyrlig involvering och farlig exponering – lägger risker i vågskålen som med viss marginal uppväger de tilltänkta vinsterna i den andra vågskålen till följd av den tilltänkta regionala stormaktsrollen.

Turkiet som beroende och oberoende variabel, som arena och aktör, som subjekt och objekt, kan hursomhelst förväntas bli en både viktigare och besvärligare part i förhållande både EU/USA/Nato och andra intresserade globala aktörer.

Närmaste månader och år kommer med säkerhet att innebära språngvisa vindkantringar.

Efterord: augusti 2016

I augusti 2016, drygt halvtannat år efter att punkt, eller semikolon, satts för texten här ovan (utarbetad på uppdrag av FHS) bereds jag vänligen av KKrVA möjlighet att publicera denna berättelse, och då efter vederbörlig, kortfattad uppdatering. Många ytterligare scenförändringar, game changers, har förvisso mycket riktigt inträffat under denna tid – nu allra senast det utomordentligt dramatiska, överraskande och på många sätt synnerligen märkliga kuppförsoket den 15 juli och efterföljande unikt omfattande utrensningssvåg av ”gulenister”, utpekade av regimen som ansvariga.

En storm har dragit fram över aktören och arenan Turkiet, en dimbank har lägrat sig över den turkiska variabeln.

Våren 1915 handlade det inrikespolitiskt om det avgörande parlamentsval som satts till den 7 juni, utrikespolitiskt främst om fortsatt men föga framgångsrikt fullföljande av premiärminister Davutoglus presidentförankrade offensiva (”neo-osmanska”, pansunniislamska) närområdespolitik, i första hand med bäring på Syrien-krisens fortsatta och djupt problematiska förvecklingar.

Ett spår i förspelet till parlamentsvalet – det som efter 2014 års lokal- och presidentval skulle slutligt avgöra färdväg och maktförhållanden under ett antal år utan val – gällde den kurdiska frågans vägval mellan fredssonderingar och återupptagen konflikt. Redan i dramatiken hösten 2014 kring den nordsyriska staden Kobanes utsatthet för IS-aggression, och de våldsamma protesterna i sydöstra Turkiet mot regeringen Erdogans kallsinne och arméns passivitet, kunde förmärkas en begynnande klimatförbistring vad gällde tilltro och möjligheter till någon form av uppgörelse mellan Ankara och PKK, med den fängslade PKK-ledaren Öcalan som konsulterad part och pro-kurdiska partiet HDP som förmedlande länk mellan Ankara och Quandil-bergen i norra Irak. Till saken hörde också att HDP-ledaren Demirtas och andra i ledningen gjorde det alltmera tydligt att man inte avsåg att låta en deal med team Erdogan i kurdfrågan bli ett hjälpmedel för presidenten i hans tydligt annonserade planer på författningsändring och införande av ett exekutivt presidentsystem. Detta var i sin tur en följd av HDP:s stora risktagning; uppmuntrade av Demirtas’ överraskande framgångar i presidentvalet, då han nådde nära 10 %, hade man beslutat riskera att för första gången ställa upp som ett parti – med risken att genom att hamna under 10 %-tröskeln bli helt utan parlamentsmandat och i stället skänka AKP motsvarande extramandat.

Under våren, och som reaktion på att HDP:s partiledning sagt definitivt nej till presidentsystemet som del i en överenskommelse, signalerade Erdogan allt tydligare att han tappat intresset för en kurdisk överenskommelse och att han – i fruktan för att riskera tappa turknationalistiska röster i det kommande parlamentsvalet – i stället avsåg att bekämpa HDP. Därtill framkom bekymmersamma indikationer på att det inledda

fredsarbetet på marken hade stannat av och ersatts av allehanda beredskapshöjande åtgärder på båda sidor – och att det tärde på den turkiska försvarsmaktens tålmod att fortsatt tillhållas återhållsamhet inför PKK:s positionsframflyttningar.

Utgången av valet den 7 juni blev en chock för Erdogan och hans parti – man förlorade den egna majoritet man innehåft i åtskilliga år och som hade cementerats i föregående parlamentsval (2011) då man nådde nära 50 %. Förklaringarna var mångahanda, men en av de viktigaste var att HDP hade lyckats i sitt risktagande och med bred marginal överskridit den drakoniska 10 %-tröskeln. Man hade lyckats med det (och fick nu dryga 13 % och 80 parlamentsmandat) dels genom att ”stjäla” ett antal kurdiska röster i sydost från AKP och dels genom att inför många liberala vänsterväljare framstå som det parti som genom att klara tröskeln skulle kunna pressa tillbaka AKP:s annars solida dominans. En stor förändring i det politiska landskapet hade skett.

Frågan nu var vad Erdogan och hans närmaste skulle hitta på – även om konstitutionen föreskrev procedurer för hur ett största parti hade ansvar för att inleda koalitions-sonderingar, som första steg. Detta skedde också under sommaren, ledde dock som väntat ingen vart och utfallet blev att president Erdogan ansåg sig kunna konstatera att eftersom ingen koalitionsvariant visat sig möjlig så var ett ny- eller omval (satt till 1 november) enda utväg ur de uppstådda låsningarna, till skada också för ekonomin. Och när det var dags att åter räkna röster visade det sig att en radikal omsvängning åter hade skett, AKP hade återtagit sin egen majoritet med nära 50 %, och pro-kurdiska HDP (och turknationalistiska MHP) hade bara nätt och jämt klarat spärren, kraftigt försvagade. Enda smolk i bägaren för åter triumferande AKP och ledaren Erdogan var

att den vunna majoriteten fortfarande saknade 14 mandat för att kunna genomtrumfa konstitutionella reformer, exempelvis i presidentsystemfrågan.

Miljoner turkiska, och kurdiska, väljare hade alltså på bara fem månader åter bytt fot och strömmat tillbaka till regeringspartiet AKP. Förklaringen till detta kopplar ihop inrikes- och utrikespolitiken.

Maktutövningen och maktkonsolideringen, och polariseringen, hade de senare åren varit av en sådan art och grad att det knappast var tänkbart för Erdogan och hans närmaste att på allvar överväga en koalition med något eller några av övriga partier i parlamentet, med de kostsamma politiska eftergifter i nyckelfrågor som detta med nödvändiggöra. Och i kalkylen torde ha ingått att bästa sätt att ändra i ekvationen till egen fördel vore att driva tillbaka HDP under strecket, i vetenskapen om att förlorade HDP-mandat skulle vara återvunna AKP-mandat. Häri skymtar, kort uttryckt, bakgrunden till sommarens klimatförändrande händelseutveckling; att Erdogan-regimen till sist (efter långa, villkorade förhandlingar med USA) beslutade sig för att ställa upp med sitt territorium och sina militära resurser i kampen mot IS i Syrien, att Erdogan-regimen i anslutning till detta återupptog väpnade insatser mot PKK i Turkiet och norra Irak, och att både IS och PKK iscensatte spektakulära bombdåd i storstäder som Ankara och Istanbul, samtidigt som president och parti inriktade en kanonad av terrorstödanklagelser mot HDP. Resultaterande skrämseleffekt och krisatmosfär banade vägen för återställd AKP-hegemoni. Erdogan hade återigen visat sin talang för demagogisk dådkraft och kraftfull krishantering, sin förmåga att entusiasmera anhängare och handlingsförlama motståndare. Samtidigt fulföljdes och skärptes bekämpningen av Gulen-rörelsen inom stat och samhälle.

Och samtidigt dramatiserades det syriska inbördeskriget (eller krigens) verkningar i olika, kontrastfyllda avseenden. Sommaren 2015 inträffade flyktingkrisen med full stormstyrka, genom att det av ännu outklarade anledningar skedde en plötslig exodus av syriska och andra flyktingar över Egeiska havet och in i Europa, vilket på hösten föranledde ett Merkel-lett EU att inleda förhandlingar med Turkiet om ett migrationsavtal syftande till att hejda den illegala flyktingströmmen. Utfallet av det blev som vi såg ett kontroversiellt avtal vars genomförande ännu i skrivande stund ter sig problematiskt och ovisst. Problemet med avtalet sådant det framförhandlades av Davutoglu och Merkel var och är att det i den bästa av världar kunde tänkas leda till en strategisk förnyelse av den totala EU-Turkiet relationen samtidigt som ett haveri skulle riskera leda till en långsiktig relationsförsämring.

Och samtidigt med flyktingkrisdramatiken inträffade så nedskjutningen av det ryska SU-24 planet, den 24 november, innebärande en allvarlig kris mellan Ryssland och Turkiet, en kris som redan hade börjat pyra i och med Putin-Rysslands militära intervention i Syrien, på Assads sida, Assad som den turbulenta sommaren 2015 hade verkat vara på väg att förlora kriget och makten. Putins ingripande, som vände det syriska inbördeskriget till Assads fördel, hade som konsekvens för Turkiets del att Ankaras redan problematiska roll i grannlandet kom att ytterligare försvåras och en strategisk mardröm kom att rycka närmare: att (en hämndlysten) Assad till sist skulle bli kvar vid makten och att kurdiska PKK-släktingen PYD/YPG, med amerikanskt och kanske t o m ryskt stöd, skulle tillåtas spela en avgörande roll i slutspelet om Syrien.

Putins bestraffningsåtgärder efter nedskjutningen har kostat turkisk ekonomi och politik dyrt. Nato-medlemskapet har inte

varit Turkiet särdeles behjälpligt när det gäller denna bilaterala Svarta havsrelation. Omvänt har Turkiets insatser mot IS av USA (under avgående Obama-administration) och Nato genomgående setts som halvhjärtade och undanglidande, trots viss strategisk förståelse för att Turkiet som grannland till Syrien och Irak måste ha särskilda intressen, känsligheter, sårbarheter.

Den turkiska statsledningen hade in på året 2016 manövrerats och manövrerat sig in i ett uppenbart ohållbart läge, med stark politisk polarisering i den civila politiken, med påtagligt stagnerande ekonomisk utveckling och med osannolika fem (5!) samtidiga säkerhetspolitiska utmaningar ("krig"): mot Gulen-rörelsen (om än med polisiära och politiskt-juridiska medel), mot Ryssland (krishanteringen efter nedskjutningen och ombudskriget i Syrien), mot Assad-regimen (låt vara i form av vapenstöd till regimmotståndarna), mot PKK (regelrätt krig i sydöstra delen) och IS (deltagandet i koalitionen, resulterande IS-bombdåd i storstäderna, de många frågetecknen kring jihadisttrafiken, o s v). A tall order, milt uttryckt.

Och därtöver, i kontrast mot Davutoglu-doktrinen om "zero problems with all neighbours", hade man att kämpa med minst sagt komplicerade problem i förhållande till grannar och partners: Grekland (hanteringen av flyktingpatrulleringen i de egeiska vattens många bilateralpolitiska minfält), Armenien (dåtid och nutid), Syrien och Irak, förstås, Israel (Hamass-frågan, konsekvenserna av Mavi Marmaris-incidenten), Egypten (Al-Sisis hårdhänta behandling av Morsi och hans brödraskapskrets), Saudiarabien (en blandkompott av återhållen konflikt och samarbete) och Iran (det syriska ombudskriget, gasimportberoendet, mm). Detta i urval. Och så EU och den kontroversiella flyktinghanteringsöverenskommelsen med inbyggd både negativ och positiv potential.

Och så USA: en relation med tydliga inslag av tilltagande, ömsesidig irritation, om MR och demokrati, om kurdiska PYD's roll i norra Syrien, om övriga prioriteringsfrågor i de syriska och irakiska konflikterna, och om Fethullah Gulens vistelse i USA m m.

Strategisk återvändsgränd

Turkiets utrikes- och säkerhetspolitik hade alltså hamnat i en strategisk återvändsgränd som gjorde det uppenbart nödvändigt för regimen, trots alla prestigelåsningar och känsligheter, att slå till reträtt och söka nya utvägar och möjligheter. Så skedde också, då president Erdogan i maj avpollterade den ”alltför självständige” Davutoglu och som ny premiärminister lät kora lojalisten Binali Yildirim, med uppdrag att signalera nödiga kursändringar, främst i riktning Moskva och Tel Aviv.

Och så exploderar kuppförsoket den 15 juli, våldsammast och blodigast i republikens historia, och försätter landet i en dubbel chock: dels över att en militärkupp trots allt åter kunde hända, därtill denna gång genom en fraktion av snarare än hela den samlade försvarsmakten TSK, dels att kuppförsoket av en skakad regim förklarades vara iscensatt och genomförd av Gulen-anhängare som under lång tid skulle ha systematiskt infiltrerat också TSK.

Och så nästa chock: att regimen efter att med starkt folkligt stöd och med hjälp av lojala delar av TSK ha motstått och överlevt kuppförsoket omgående inledde en (uppenbart länge förberedd) utrensningsoperation utan motstycke, riktad mot misstänkta gule-nister i stat och samhälle. Och så ytterligare en chock, i varje fall för många: att västvärlden tycktes kallsinnig och avvaktande i sina reaktioner på själva kuppförsoket men däremot var snabb med att uttrycka oro över utrensningarnas omfattning och tveksamma

laglighet – i sig en slags bekräftelse på rådande, tilltagande främlingskap. Något som i sin tur gav särskilda storpolitiska vibrationer åt omständigheten att Erdogans första officiella utlandsresa efter kuppförsoket kom att gå till St Petersburg och möte (normaliseringsmöte) med kollega Vladimir.

Så även denna efterskrift utmynnar uppenbarligen i snarast än större frågetecken inför framtiden, jämfört med när punkt, eller semikolon, sattes vid slutet av året 2014. Mycket kommer, självklart, att hinna hända även under de korta månader, sammanfallande med tiden för nu infört undantagstillstånd, som ligger mellan manusstopp i augusti och publiceringstidpunkt i slutet av oktober; tre månader är en evighet i dessa sammanhang.

Ett scenario har kampen på den turkiska politiska arenan nu avgjorts för relativt lång tid. I det scenariot har Recep Tayyip Erdogan, hjälten som motstod kuppförsoket och som nu eldar massorna till fortsatt kamp ”för demokratin”, nu stärkt sin ställning som den ohotade, enväldige Ledaren så till den grad att Turkiet, och omvärlden, har att förhålla sig till detta för många år framöver. Han är dyrkad ledare för ett parti som i ”omvalet” förra hösten återtog egen majoritet i parlamentet, och han och hans närmaste har steg för steg – och nu med benägen draghjälp av häxjakten på gulenister – kopplat grepp på stat och samhälle. Mekanismer för att begränsa eller kontrollera maktutövningen saknas på det hela taget, sedan den gule-nistiska motståndsrörelsen i den turkiska inom-sunnislamska uppgörelsen krossats och försvarsmakten TSK tvingats ner i brygga – och västliga påtryckningar bortviftats, och granskande medier dött ut. ”Fördelen” i detta scenario kan rubriceras stabilitet, nackdelen ofrihet i olika avseenden. Målet för visionen om ”The new Turkey” siktar fortsatt in sig

på 100 årsjubileet 2023 då Erdogan-bilder ska ha bytt plats med Atatürk-bilder.

I andra scenarier tillkommer nya sprickbildningar, kanske också inom det styrande AKP, och motståndsfickor som innebär utdragen instabilitet. Viktiga variabler i dessa skilda scenarier utgörs av dels hur den kurdiska frågan kommer att utvecklas, dels utfallet av den fortsatta dragkampen mellan kvarvarande sekularism och framväxande islamism á la Turca (d v s såsom kampen nu utspelas, á la AKP/Erdogan).

Scenariebredden när det sedan, slutligen, gäller Turkiet som aktör, ter sig sommaren 2016 än mer omfattande än för halvtannat år sedan. Det islamska, numera mer utpräglat islamistiska, USA-allierade Natolandet (tillika EU-kandidatlandet) Turkiet, delat inom sunni mellan gulenister och ”erdoganister” och mellan sunni och alevi, och mellan islamister och sekularister, och mellan turkar

och kurder, och vars relation till arabiska grannländer präglas av pan-sunniislam men samtidigt ett tyngande och komplicerande osmanskt arv, allt detta och mer som komponenter i den politiska kulturen och som ingredienser i konfliktmönstret: vägvalen är mångahanda och grannliga. Turkiet är fyrfotadjuret som, givet historia och geografi, står som ”i spagat” både mellan öst och väst och mellan norr och söder.

Med andra ord: det turkiska stats- och nationsbyggnadsprojektet är inte avslutat. Sökandet efter formler för att förena demokrati, liberalism, rättsstatlighet, islam(ism), utveckling och stabilitet fortsätter. Men projektet angår oss alla.

Författaren är ambassadör, fil dr, tidigare generaldirektör och statssekreterare och ledamot av KKrVA.